

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันความรู้และวิทยาการใหม่ ๆ ได้รับการพัฒนาและเจริญรุดหน้าไปเป็นอันมาก นักวิชาการและผู้สนใจจึงต้องชวนขวนขวายศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ซึ่งมีผู้บันทึกไว้ในรูปแบบต่าง ๆ และจัดเก็บไว้ตามแหล่งต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด ศูนย์เอกสาร เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อที่จะได้ติดตามความก้าวหน้าในสาขาวิชาที่ตนสนใจได้อย่างรวดเร็วทันต่อความต้องการ ห้องสมุดเป็นแหล่งที่สำคัญในการเก็บรวบรวมสรรพวิชาต่าง ๆ ไว้เสนอ บริการ เพื่อการศึกษาและค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการและบุคคลผู้สนใจในสาขาวิชาต่าง ๆ อาทิเช่น สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมวิทยา ตลอดจนประชากรศาสตร์ เป็นต้น

สำหรับวิชาประชากรศาสตร์นั้นได้มีจุดกำเนิดมาแต่สมัยกรุงโรม ในสมัยของซีซาร์ ออกัสตัส (Caesar Augustus) (พริลธิส คิงวอนซิลป์ ใน สมบัติ วัฒนธรรมการ, บรรณาธิการ ๒๕๒๖: ๒๔) แต่การศึกษาถึงปัญหาต่าง ๆ ยังไม่มีระบบทางวิชาการเท่าที่ควร ต่อมาได้มีพัฒนาการมาเรื่อย ๆ จนก่อให้เกิดจุดกำเนิดของวิชาประชากรศาสตร์ในสถาบันการศึกษา ได้มีการวิเคราะห์เชิงวิชาการในด้านประชากรศาสตร์ ผู้เขียนตำราคนแรกที่ทำกรวิเคราะห์สถิติชีพ (Vital Statistics) อย่างมีหลักเกณฑ์และถือว่าเป็นบิดาของวิชาประชากรศาสตร์ คือ จอห์น กรอนท์ (John Graunt) (นิพนธ์ เทพวัลย์ ๒๕๑๕: ๔) ในปี ค.ศ. ๑๖๖๒ และได้มีพัฒนาการต่อมาอย่างรวดเร็วจนถึงปัจจุบัน

เมื่อสาขาวิชานี้ได้เติบโตมาเป็นเวลานานพอสมควร ย่อมต้องมีตำราและสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชานี้เป็นจำนวนมาก สำหรับการศึกษาวิชาประชากรศาสตร์นั้น นอกจากการศึกษาถึงความสัมพันธ์ในวิชาประชากรศาสตร์เองแล้ว ยังมีการศึกษาความ

สัมพันธ์ระหว่างวิชาประชากรศาสตร์กับวิชาการด้านอื่น ๆ อีก เช่น มานุษยนิเวศวิทยา (Human Ecology) เศรษฐศาสตร์ มานุษยวิทยา ประชาญา ตรรกวิทยา ภูมิศาสตร์ สถิติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ รัฐศาสตร์ และประวัติศาสตร์ (นิพนธ์ เทพรวัลย์ ๒๕๑๗: ๓ - ๔, ๒๐ - ๒๔) ดังนั้นห้องสมุดทางประชากรศาสตร์ย่อมต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เช่นเดียวกับห้องสมุดสาขาอื่น ๆ ปัญหาที่สำคัญคือปัญหาในการเลือกสรร จัดหา และการจัดเก็บทรัพยากรห้องสมุด ซึ่งรวมถึงการมีสถานที่จัดเก็บอันจำกัด เนื่องจากปัจจุบันได้มีการผลิตสิ่งพิมพ์ในสาขาวิชาต่าง ๆ ออกมาเป็นจำนวนมาก และเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อย ๆ ตามสถิติในหนังสือชื่อ Statistical Abstract of the United States ปรากฏว่ามีหนังสือใหม่ในสาขาวิชาต่าง ๆ เฉพาะที่พิมพ์เป็นครั้งแรกและที่ปรับปรุงแก้ไขใหม่ ในปี ค.ศ. ๑๘๘๐ ถึง ๔๒,๓๗๗ รายชื่อ (ทั้งนี้ไม่รวมถึงสิ่งพิมพ์รัฐบาล หนังสือที่ขายเฉพาะสมาชิก วชิยานิพนธ์ วารสาร และจุลสาร) (U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census 1981: 570) ทางด้านวารสารก็มีการผลิตออกมามากเช่นเดียวกัน สถิติข้อมูลจาก Ulrich's International Periodicals Directory ซึ่งรวบรวมรายชื่อวารสารที่สำคัญ ๆ ทั่วโลก ในฉบับที่พิมพ์ครั้งที่ ๒๐ ปี ค.ศ. ๑๙๘๑ ปรากฏว่ามีรายชื่อวารสารทั้งหมดถึง ๖๓,๐๐๐ รายชื่อ (Ulrich's International Periodicals Directory 1981: VII) ในจำนวนนี้มีรายชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิชาประชากรศาสตร์โดยตรงประมาณ ๘๐๗ รายชื่อ (Ulrich's International Periodicals Directory 1981: 207 - 209, 1425 - 1428, 1591 - 1611) อยู่ภายใต้หัวข้อเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาประชากร (Population studies) การคุมกำเนิดและสังคมนิเวศ โดยที่ประชากรศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของสังคมนิเวศ (นิพนธ์ เทพรวัลย์ ๒๕๑๗: ๒๑) ย่อมต้องมีความเกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า วิชาประชากรศาสตร์มีความสัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ อีกหลายสาขา ในแต่ละสาขาเหล่านั้นก็มีรายชื่อวารสารอยู่อีกเป็นจำนวนมาก บรรณารักษ์จำเป็นต้องพิจารณาเลือกสรรบางรายการที่จำเป็นนำมาไว้เพื่อบริการด้วย

สิ่งพิมพ์รัฐบาลก็มีการผลิตออกมามากเช่นกัน จากจำนวนสิ่งพิมพ์รัฐบาลของสหรัฐอเมริกาที่ปรากฏใน Monthly Catalog of United States Government Publications ในปี ค.ศ. ๑๙๘๑ มี ๑๔,๐๐๘ รายชื่อ (Monthly Catalog of the United States Government Publication 1981: 376) และในบางปีก็มากกว่านี้ เช่นในปี ค.ศ. ๑๙๘๐ มีถึง ๒๖,๓๓๘ รายชื่อ (Monthly Catalog of the United States Government Publications 1980: 276)

นอกจากสิ่งพิมพ์ที่กล่าวแล้วซึ่ง เป็นสิ่งพิมพ์ที่ผลิตในสหรัฐอเมริกา เป็นส่วนใหญ่ ยังมีสิ่งพิมพ์จากประเทศอื่น ๆ อีก เช่น สิ่งพิมพ์จากประเทศทางยุโรป เอเชีย ก็มีการผลิตสิ่งพิมพ์มาก รวมทั้งของประเทศไทยเราเองก็มีไม่น้อย จากสถิติใน Statistical Yearbook 1978 - 1979 ปรากฏว่าในปี ค.ศ. ๑๙๗๘ มีจำนวนหนังสือที่พิมพ์ในปีถึง ๓,๓๔๐ รายชื่อ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization 1980: 1011) ซึ่งในจำนวนสิ่งพิมพ์เหล่านี้ย่อมต้องมีส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับประชากรศาสตร์ซึ่งนักวิชาการและผู้สนใจทางประชากรศาสตร์ก็ย่อมต้องการใช้ในการศึกษาค้นคว้าบ้างเช่นกัน

นอกจากจำนวนสิ่งพิมพ์ที่ผลิตออกมามากซึ่งบรรณารักษ์จำเป็นต้องพิจารณาเลือกสรรจัดหามารับบริการแล้วห้องสมุดยังจำเป็นต้องมีทรัพยากรห้องสมุดอื่น ๆ อีกนอกจากสิ่งพิมพ์ ปัญหาที่ตามมาอีกคือ ปัญหาเกี่ยวกับราคาของทรัพยากรห้องสมุดที่มีราคาสูงและสูงขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละปี ย่อมก่อปัญหาแก่ห้องสมุดที่มีงบประมาณไม่เพียงพอที่จะจัดซื้อสิ่งพิมพ์ในรูปต่าง ๆ ตลอดจนทรัพยากรห้องสมุดอื่น ๆ ได้เพียงพอตามที่ต้องการ จากสถิติแสดงราคาขายปลีกโดยเฉลี่ยของหนังสือและวารสารที่ปรากฏในหนังสือ Statistical Abstract of the United States ระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๗๐ - ๑๙๘๐ ปรากฏว่ามีแนวโน้มเพิ่มทุกปี สำหรับราคาของหนังสือปกแข็งในปี ค.ศ. ๑๙๗๐ ราคา ๑๑.๖๖ เหรียญสหรัฐอเมริกา ใน ค.ศ. ๑๙๗๕ \$16.19 ในปี ค.ศ. ๑๙๗๙ \$23.96 ในปี ค.ศ. ๑๙๘๐ \$24.64 สำหรับวารสาร

ค่าบอกรับต่อปีโดยเฉลี่ย ในปี ค.ศ. ๑๙๗๐ ราคา \$10.41 ปี ค.ศ. ๑๙๗๕ ราคา \$19.94 ปี ค.ศ. ๑๙๗๙ ราคา \$30.37 และในปี ค.ศ. ๑๙๘๐ ราคา \$34.54 (U.S. Department of Commerce Bureau of the Census 1981: 570)

ในการเลือกสรรและจัดหาทรัพยากรห้องสมุด เพื่อจะบริการผู้ใช้ ได้อย่างตรงเป้าหมายมากที่สุดนั้น บรรณารักษ์จะต้องพิจารณาถ่วงน้ำหนักของให้ตีว่า สิ่งใดควรซื้อก่อนหลัง ตลอดจนจนถึงไหนที่ไม่มีผู้สนใจใช้แล้ว ก็ควรกำจัดออกไป เพื่อผ่อนคลายนปัญหาในการจัดเก็บ โดยบรรณารักษ์อาจมีวิธีช่วยในการพิจารณาเลือกสรรจัดหาได้โดย

๑. ขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ใช้ห้องสมุดอยู่เป็นประจำ
๒. ศึกษาจากผู้ใช้ และศึกษาการใช้ห้องสมุดและทรัพยากร
๓. สอบถามจากบรรณารักษ์ห้องสมุดอื่น
๔. ขอคำแนะนำจากบรรณารักษ์ที่ร่วมทำงานด้วยกัน
๕. ดูจากมาตรฐานทรัพยากรห้องสมุด
(Standard Book Collection)
๖. วิเคราะห์การอ้างถึง

วิธีการเหล่านี้แม้จะมีประโยชน์ในการช่วยเลือกสรรจัดหา แต่ก็มีข้อจำกัดอยู่ เป็นต้นว่า การขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญนั้นความสนใจของเขาก็อยู่ในวงแคบเฉพาะในเรื่องที่เขาสงวนใจเท่านั้น ส่วนการศึกษาผู้ใช้ ศึกษาการใช้ห้องสมุดและทรัพยากรห้องสมุดนั้นก็อาจทำได้หลายวิธี เช่น ศึกษาสถิติการยืม การวิเคราะห์หนังสือที่ผู้อ่านทิ้งไว้ตามโต๊ะในแต่ละวัน การส่งแบบสอบถามแก่ผู้ใช้ (Singleton 1976: 272) แต่ทว่าวิธีการเหล่านี้มีข้อ

จำกัด เพราะว่าผู้ที่ยืมหนังสือไปอาจไม่ได้อ่าน หรือสิ่งพิมพ์บางประเภทห้องสมุดอาจไม่ให้ยืมต้องอ่านในห้องสมุดหรือถ่ายเอกสาร (Ash 1974: 97) ในวิธีใช้สอบถามจากบรรณารักษ์ห้องสมุดอื่นก็มีข้อจำกัด เพราะผู้ใช้ห้องสมุดแต่ละแห่งอาจมีความต้องการที่แตกต่างกัน และวัตถุประสงค์ของห้องสมุดแต่ละแห่งก็แตกต่างกัน ในประเด็นนี้ถึงแม้การสอบถามจากบรรณารักษ์ห้องสมุดอื่นจะมีส่วนช่วยได้มาก แต่ก็ควรคำนึงถึงข้อจำกัดด้วย ส่วนสำหรับคำแนะนำจากบรรณารักษ์ที่ร่วมทำงานด้วยกัน บรรณารักษ์ถึงแม้จะมีความรู้และประสบการณ์ในเรื่องการใช้บรรณานุกรมต่าง ๆ เป็นอย่างดี แต่อาจขาดความเชี่ยวชาญเฉพาะวิชาในการที่จะประเมินคุณค่าสิ่งพิมพ์นั้น ๆ ส่วนการดูจากมาตรฐานทรัพยากรห้องสมุดนั้นอาจมีข้อจำกัดจากงบประมาณที่มีไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถจัดหามาได้ตามที่ต้องการ

นอกจากวิธีการช่วยพิจารณาเลือกสรรจัดหาทรัพยากรห้องสมุดดังกล่าวข้างต้นนี้แล้วยังมีวิธีการอีกวิธีหนึ่งที่จะช่วยในการเลือกสรรและในการจัดเก็บทรัพยากรห้องสมุด คือ การวิเคราะห์การอ้างอิง (Navanitaya Intrama 1968: 5) ซึ่งวรรณกรรมที่สามารถนำมา วิเคราะห์การอ้างอิงได้นั้นมีหลายประเภท จากบทความของบริแทนและไลน์ (Brittain & Line) ได้จำแนกไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. ตระขนิวารสารและสาระลังเขป
๒. บรรณานุกรมแห่งชาติและบรรณานุกรมทั่วไป
๓. บรรณานุกรมเฉพาะวิชา
๔. สิ่งพิมพ์ปฐมภูมิ (เช่น วารสาร รายงาน วิทยานิพนธ์ ฯลฯ)
๕. งานทบทวนวรรณกรรมที่ตีพิมพ์ในวารสารและเอกสารอื่น (Brittain & Line 1973: 73)

ทั้งนี้เพื่อศึกษาว่าผู้เขียนงานอ้างอิงสิ่งพิมพ์อะไรบ้าง แต่วิธีนี้ก็มีข้อจำกัด เช่นเดียวกับวิธีการอื่นที่กล่าวแล้วข้างต้น เป็นค้นว่า ผู้เขียนงานอาจไม่อ้างอิงเอกสารที่นำมาใช้ทุก เรื่องหรือในทางตรงกันข้าม เอกสารที่นำมาอ้างอิง เป็น เรื่องที่ตนไม่ได้ใช้จริง ๆ อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์การอ้างอิงในงานเขียนพอจะแสดงถึงการใช้ห้องสมุดและ

ทรัพยากรห้องสมุดในทางอ้อมได้บ้าง ถ้ามีการยอมรับข้อสรุปเบื้องต้นก่อนว่าในการอ้างอิง เอกสารเรื่องใด ผู้อ้างจะต้องใช้เอกสารเรื่องนั้นบ้างไม่มากก็น้อย (Bath University, Design of Information Systems in the Social Science 1979: 2 อ้างถึงใน อาษีย์ ชื่นรักณา ๒๕๒๔: ๒ - ๓)

การวิเคราะห์การอ้างอิง เป็นที่นิยมกันมากในบรรดาบรรณารักษ์และนักสนเทศ ในช่วง ๔๐ ปีที่ผ่านมา (ประภาณี สิบสนธิ ๒๕๒๔: ๑๔๐) ได้มีการวิเคราะห์โดยมี จุดมุ่งหมายต่าง ๆ กัน นอกเหนือไปจากการศึกษาการใช้ห้องสมุดและทรัพยากร อาทิ เช่น เพื่อศึกษาการพัฒนาการของความรู้ในแขนงวิชาต่าง ๆ เพื่อกำหนดขอบเขตเนื้อหาของ ... วรรณกรรม เป็นต้น การวิเคราะห์ส่วนใหญ่ที่ทำกันในต่างประเทศจะเป็นทางด้านวิทยาศาสตร์ มากกว่าทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สำหรับประเทศไทยการศึกษาในแนวนี้ยังมีน้อยมาก ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะ วิเคราะห์การอ้างอิงของวิทยานิพนธ์สาขาประชากร-ศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์ว่าผลจากการวิเคราะห์จะสะท้อนให้เห็นการใช้ทรัพยากรห้องสมุดของผู้เรียบเรียงวิทยานิพนธ์ ซึ่งอาจก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาทรัพยากรห้องสมุด ตลอดจนบริการของห้องสมุดทางประชากรศาสตร์ให้มีประสิทธิภาพที่ดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษา ประเภท ภาษา อายุ ประเทศที่พิมพ์และเนื้อหาของเอกสารที่ผู้เรียบเรียงวิทยานิพนธ์ใช้ประกอบการศึกษาค้นคว้าในการเรียบเรียงวิทยานิพนธ์สาขาวิชาประชากรศาสตร์
๒. เพื่อศึกษารายชื่อวารสารที่ได้รับการอ้างอิงมากที่สุด
๓. เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งสำหรับบรรณารักษ์ ผู้ปฏิบัติงาน เกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรห้องสมุดจะได้ปฏิบัติงานได้อย่างมีคุณภาพยิ่งขึ้น ในการพัฒนาทรัพยากรในขอบเขตวิชาประชากรศาสตร์ให้ตรงกับความต้องการของผู้ใช้
๔. เพื่อ เป็นแนวทางสำหรับบรรณารักษ์ในการจัดทำบรรณานุกรมทางประชากรศาสตร์

สมมติฐานของการวิจัย

การวิเคราะห์การอ้างอิง (Citation analysis) ของวิทยานิพนธ์สาขาวิชาประชากรศาสตร์ จะชี้ให้เห็นว่า

๑. เอกสารที่ได้รับการอ้างอิง มีหนังสือมากกว่าสิ่งพิมพ์ประเภทอื่น
๒. เอกสารภาษาอังกฤษได้รับการอ้างอิงมากกว่าเอกสารภาษาไทย
๓. สิ่งพิมพ์ที่ได้รับการอ้างอิงเป็นสิ่งพิมพ์ที่มีเนื้อหาทางสังคมศาสตร์โดย

เฉพาะหมวด H ตามระบบจัดหมู่หนังสือของหอสมุดรัฐสภาอเมริกันมากที่สุด

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้จะทำการสำรวจเชิงอรรถของวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาประชากรศาสตร์ ที่เปิดสอนระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๑๑ ถึง ปีการศึกษา ๒๕๒๔ ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๑๑ ถึง ๒๕๒๔ จำนวน ๗๔ เล่ม วิทยานิพนธ์ของคณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ปีการศึกษา ๒๕๒๑ จำนวน ๓ เล่ม และวิทยานิพนธ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๒๓ ถึง ปีการศึกษา ๒๕๒๔ ๗ เล่ม รวมวิทยานิพนธ์ที่ใช้ในการศึกษา ๘๔ เล่ม

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. ศึกษาเรื่องราวและแบบวิธีวิเคราะห์การอ้างอิง (Citation analysis patterns) จากงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง
๒. สร้างเกณฑ์และแบบวิเคราะห์การอ้างอิง สำหรับเป็นเครื่องมือประกอบการวิจัย
๓. ศึกษาการอ้างอิง (Citation) ของวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาประชากรศาสตร์ ที่เปิดสอนระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๑๑ ถึง ปีการศึกษา ๒๕๒๔ รวมทั้งสิ้น ๘๔ เล่ม

๔. วิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลโดยวิธีทางสถิติ เสนอค่า เป็นร้อยละ
๕. สรุปผลและรายงานการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑. ช่วยให้ทราบถึง ประเภท ภาษา อายุ ประเทศที่พิมพ์และ เนื้อหาของ เอกสารที่ผู้เรียบเรียงวิทยานิพนธ์ใช้ประกอบการอ้างอิงในการเรียบเรียงวิทยานิพนธ์สาขาวิชาประชากรศาสตร์
๒. ช่วยให้บรรณารักษ์ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในการพัฒนาทรัพยากรห้องสมุดมีเกณฑ์ในการตัดสินใจ เลือกทรัพยากรห้องสมุดในขอบเขตเนื้อหาวิชาประชากรศาสตร์ ให้มีคุณภาพ และตรงกับความต้องการของผู้ใช้ยิ่งขึ้น
๓. ช่วยให้บรรณารักษ์ที่ต้องการรวบรวมบรรณานุกรมทางประชากรศาสตร์ ใช้งานวิจัยนี้เป็นแนวทางในการรวบรวมรายชื่อสิ่งพิมพ์อย่างละเอียดต่อไป
๔. เป็นแนวทางสำหรับนักวิจัยบรรณารักษศาสตร์ ที่จะวิเคราะห์การอ้างอิงของวิทยานิพนธ์ในสาขาวิชาอื่น ๆ หรืองานเขียนประเภทอื่น เช่น บทความ วารสาร รายงาน การวิจัย ฯลฯ เพื่อการศึกษาการใช้ทรัพยากรห้องสมุด หรือเพื่อจุดมุ่งหมายอื่น ๆ

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนาทรัพยากรห้องสมุด หมายถึง กิจกรรมในการเลือกและจัดหา เพื่อทำให้ทรัพยากรห้องสมุดได้สนองต่อความต้องการของผู้ใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าพบว่ามีข้อบกพร่องก็จะได้จัดการแก้ไขให้ดีขึ้นอย่างเร่งด่วน

การวิเคราะห์การอ้างอิง หมายถึง วิธีศึกษาการอ้างอิง ที่ปรากฏในเชิงอรรถท้ายหน้า หรือรายการเอกสารอ้างอิง หรือบรรณานุกรมท้ายบท หรือท้ายเรื่อง ของงานเขียนประเภทต่าง ๆ โดยมีการรวบรวมนับจำนวน วิเคราะห์ และตีความเกี่ยวกับเอกสารที่ได้รับการอ้างอิงซึ่งได้แก่ ชื่อผู้แต่ง ชื่อเรื่อง ขอบเขตเนื้อหาวิชา ภาษา สถานที่พิมพ์ ปีที่พิมพ์ โดยอาศัยวิธีทางสถิติ

เชิงอรรถ (Footnotes) คือ หลักฐานการอ้างอิงข้อความที่นำมาจากแหล่งอื่นเพื่อประกอบการเรียบเรียง งานเขียนประเภทต่าง ๆ ซึ่งอาจอยู่ส่วนล่างของหน้า หรืออาจจะรวมเชิงอรรถไว้ท้ายบท หรือท้ายเล่มก็ได้ เชิงอรรถมีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑. เชิงอรรถอ้างอิง (Citation Footnotes) คือ เชิงอรรถแสดงแหล่งที่มาของข้อความที่นำมาประกอบการเรียบเรียง

๒. เชิงอรรถเสริมความ (Content Footnotes) คือ เชิงอรรถอธิบายศัพท์ หรือ ข้อความเพิ่มเติมในเนื้อเรื่องบางตอนที่มีความสัมพันธ์กัน

๓. เชิงอรรถโยง (Cross reference Footnotes) คือ เชิงอรรถที่โยงให้ผู้อ่านดูข้อความที่หน้าอื่นในงานเรื่องเดียวกัน หรือดูเพิ่มเติมในบทอื่น ๆ ที่มีรายละเอียดไว้แล้วและไม่ต้องกล่าวซ้ำอีก (สุทธิลักษณ์ อัมพันธ์วงศ์ ๒๕๒๖: ๑๒)

สำหรับวิทยานิพนธ์นี้ จะพิจารณาถึงเชิงอรรถอ้างอิงเท่านั้น

ทรัพยากรห้องสมุด หมายถึง สิ่งพิมพ์และวัสดุเพื่อการศึกษาที่มีอยู่ในห้องสมุด

ประชากรศาสตร์ (Demography) เนื่องจากที่เป็นศาสตร์ที่มีขอบเขตเนื้อหากว้างขวางและเกี่ยวข้องกับอีกหลายสาขาวิชา สมควรที่จะได้อธิบายไว้เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้เบื้องต้น ดังนี้

ประชากรศาสตร์ (Demography) เป็นวิทยาการที่เกี่ยวกับประชากรชาวเบลเยียม ชื่อ อาคิลล์ กิลลาร์ด (Achille Guillard) ซึ่งได้แต่งหนังสือเรื่องพื้นฐานของสถิติมนุษย์ หรือประชากรเปรียบเทียบ (Elements of Human Statistics or Comparative Demography) ในปี ค.ศ. ๑๘๕๕ ได้กำหนดคำนี้ขึ้นพร้อมกับได้นิยามว่า ประชากรศาสตร์ คือ "ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและสังคมของมนุษย์ หรือเป็นความรู้ทางคณิตศาสตร์ของประชากรเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งกายภาพและคุณภาพของมนุษย์" (U.S. Bureau of the Census 1973: 2)

โดนัลด์ เจ บอก (Donald J. Bogue) ได้ให้คำหมายของคำว่า ประชากรศาสตร์ ไว้ว่า เป็นการศึกษาทางสถิติและคณิตศาสตร์ของขนาด องค์ประกอบ การกระจายตัวของประชากร และการเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลาของขบวนการ ๕ อย่าง คือ ภาวะเจริญพันธุ์ (Fertility) ภาวะการตาย (Mortality) การสมรส (Marriage) การย้ายถิ่น (Migration) และการเปลี่ยนแปลงฐานะทางสังคม (Social Mobility) ตลอดจนผลของการเปลี่ยนแปลงนั้น (Bogue 1969: .1)

Department of Economic and Social Affairs ขององค์การสหประชาชาติ ได้ให้คำจำกัดความ "ประชากรศาสตร์" ไว้ว่า เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประชากรอย่างมีหลักการ ในเรื่องของขนาด (size) โครงสร้าง (structure) และ พัฒนาการ (development) ทางประชากร (United Nations Department of Economic and Social Affairs 1958: 3) คำจำกัดความนี้จะนำไป ทำให้ยากแก่ การเข้าใจ ฟิลลิป เอ็ม. เฮาเซอร์ (Philip M. Hauser) และ โอติส ดักลีย์ ดันแคน (Otis Dudley Duncan) นักประชากรศาสตร์ที่มีชื่อเสียงชาวอเมริกัน ได้ให้ความหมาย ไว้ว่า "ประชากรศาสตร์เป็นการศึกษาถึงขนาด (size) การกระจายตัว (distribution) และองค์ประกอบ (composition) ของประชากร ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงและ องค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ องค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงทาง ประชากร ได้แก่ การเกิด การตาย การย้ายถิ่น และการเปลี่ยนแปลงฐานะทางสังคม (Social mobility) (Hauser and Duncan 1966: 2)

ประชากรศาสตร์มีลักษณะเช่นเดียวกับศาสตร์และวิทยาการแขนงอื่น ๆ คือ อาจนิยามได้ทั้งอย่างแคบหรืออย่างกว้างก็ได้ ในความหมายที่แคบที่สุดของรูเบีย ประชากรศาสตร์ (Formal Demography) หมายถึง ขนาด การกระจาย โครงสร้าง และการเปลี่ยนแปลงประชากร "ขนาด" หมายถึง จำนวนของประชากร "การกระจาย" หมายถึง การวัดประชากรตามพื้นที่ในเวลาใดเวลาหนึ่ง ตามเขตภูมิศาสตร์หรือตามประเภท ของพื้นที่พักอาศัย "โครงสร้าง" ในความหมายที่แคบที่สุด คือ การกระจายประชากรตาม กลุ่ม เพศ และอายุ ส่วน "การเปลี่ยนแปลง" หมายถึง การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของจำนวน

ประชากรทั้งหมด หรือของประชากรในโครงสร้างบางส่วน การเปลี่ยนแปลงของประชากรทั้งหมด ได้แก่ การเกิด การตาย และการย้ายถิ่น ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างนั้นต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงจากกลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง ส่วนในกรณีของอายุถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา

ประชากรศาสตร์ในความหมายที่กว้างออกไปอีก จะรวมถึงคุณลักษณะอื่น ๆ เข้าไปด้วย ซึ่งได้แก่ คุณลักษณะทางด้านชาติพันธุ์ (ethnic) ลักษณะทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ คุณลักษณะทางด้านสังคม อาจรวมคุณลักษณะทางด้านชาติพันธุ์ เช่น ผิว เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และลักษณะอื่น ๆ ได้เช่น สถานภาพสมรส สถานที่เกิด การอ่านออกเขียนได้ และการศึกษา ส่วนคุณลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจ สถานภาพการทำงาน อาชีพ อุดมสาหกรรม และรายได้ นอกจากนี้คุณลักษณะอื่น ๆ อาจรวมเข้าด้วย เช่น กรรมพันธุ์ สติปัญญา รวมทั้งสุขภาพ แต่ตามปกติแหล่งที่มาของข้อมูล เช่น สำมะโนประชากรมักจะไม่ค่อยมีข้อมูลเหล่านี้ นอกจากนี้ การศึกษาทางด้านประชากรศาสตร์ อาจจะครอบคลุมไปถึงหน่วยบุคคลขั้นพื้นฐานอื่น ๆ เช่น ครอบครัว หรือ คู่สมรส เป็นต้น

ในความหมายที่กว้างที่สุด ประชากรศาสตร์ครอบคลุมไปถึงการนำเอาข้อมูลไปใช้อธิบายในสาขาวิชาอื่น ๆ รวมทั้งการศึกษาปัญหาอื่น ๆ ที่มีส่วนสัมพันธ์กับกระบวนการทางประชากร สิ่งเหล่านี้ รวมถึงความกดดันของประชากรที่มีต่อทรัพยากร การลดหรือจำกัดขนาดประชากร การส่งเสริมมนุษยชาติให้ดีขึ้น การปรับตัวของผู้ย้ายถิ่น ปัญหาในเมืองขนาดใหญ่ ปัญหาแรงงานและการกระจายรายได้ เป็นต้น

ส่วนเฮาเซอร์ (Hauser) และดันแคน (Duncan) กล่าวว่า ประชากรศาสตร์ในขอบข่ายที่แคบ ได้แก่ การวิเคราะห์ประชากร (Demographic Analysis) และขอบข่ายที่กว้างคือ การศึกษาประชากร (Population Studies) การวิเคราะห์ประชากรประกอบด้วย การศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของการแปรผันและเปลี่ยนแปลงประชากร ส่วนการศึกษาประชากรนั้น ไม่เพียงแต่ศึกษาเกี่ยวกับตัวแปรทางประชากรเท่านั้น แต่ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชากรศาสตร์กับศาสตร์อื่น ๆ เช่น ความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับปัจจัยอื่น ๆ ซึ่งได้แก่ ปัจจัยทางสังคม

เศรษฐกิจ การเมือง ชีววิทยา ชาติพันธุ์ ภูมิศาสตร์ และอื่น ๆ

(U.S. Bureau of the Census 1973: 2)

จากความหมายของประชากรศาสตร์ดังกล่าวมาแล้วพอสรุปได้ว่า ประชากรศาสตร์เป็นการศึกษาอย่างมีระบบเกี่ยวกับประชากรมนุษย์ในเรื่องของ ขนาด องค์ประกอบ การกระจายตัว คุณลักษณะต่าง ๆ ทางประชากรศาสตร์ เศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งสาเหตุและผลของการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันต่าง ๆ เหล่านี้ การศึกษาริชาประชากรศาสตร์ นอกจากจะศึกษาถึงความสัมพันธ์ภายในวิชาประชากรศาสตร์เองแล้ว ยังศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชากรศาสตร์กับศาสตร์ด้านอื่น ๆ ด้วย

วิทยานิพนธ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ หมายถึง วิทยานิพนธ์ของ ๓ สถาบัน คือ

๑. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๒. คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
๓. ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

เอกสาร หมายถึง งานเขียนที่ให้ข้อเท็จจริง หรือความรู้ที่จะนำมาใช้เป็นพยานหลักฐานอ้างอิง ซึ่งอาจอยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์หรือวัสดุเพื่อการศึกษา อาทิเช่น ภาพถ่ายเขียน วัสดุย่อยส่วน

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย